

Ful ARKITEKTUR

[fʉ:l arki'tektʉ:r]

Bad Architecture

Lena Kadmark

Examensarbete vid Chalmers Arkitektur
Materia Rum Struktur

2011.05.19

CHALMERS

fula sidor

fel arkitektur	<i>inledning</i>	4
smakens makt		7
fulhetens kemi		11
fulhet i kubik		12
vi och dom		19
folk och fä		20
bu och bä		23
arkitektur som konst		24
arkitektögon		26
arkitektspråket		28
agn och vete		30
förnuft och känsla		34
form och innehåll		36
är ni med?	<i>upprop</i>	40
bad architecture	<i>english summary</i>	42
källor		46

"...när någon av de flyende efraimiterna ville gå över floden frågade gileaditerna: 'Är du efraimit?' Om han svarade nej sade de: 'Säg shibbolet!' Om han då sade 'sibbolet', därför att han inte kunde uttala ordet rätt, grep de honom och högg ner honom vid vadstället."

Bibeln, Domarboken 12:5-6.

fel arkitektur

inledning

”Att ge namn är att kalla på något,... ge någonting en plats, en ordning i raden av företeelser som kräver uppmärksamhet. Att ge namn är att ställa sig själv i samband med det man namnger. Att ge namn är en del i ett ansvarstagande, är en delaktighet i det ständiga skapandet ... Du påverkar det du benämner och du påverkas tillbaka av det benämnda.”

Elisabeth Hermodsson i *Ord i kvinnotid* (1979).

Ful arkitektur är alls inte liktydigt med dålig arkitektur. Med ful arkitektur menar jag den sortens arkitektur som anses dålig **oavsett** kvalitet. Långt ifrån all dålig arkitektur är ful! Faktiskt hittar man hos den s.k. goda arkitekturen många byggnader, av Mies van der Rohe, Le Corbusier och Frank Lloyd Wright, som inte lyckas fylla sin funktion. Och det kan man ju tycka är riktigt dåligt! Dålig god arkitektur existerar alltså. På motsvarande sätt gömmer sig goda lösningar bakom en ful fasad. Därmed vill jag inte påstå att all ful arkitektur är bra och all god dålig - tvärtom säger *god* och *ful* inte så mycket om kvaliteten, utan motsvarar snarare distinktionsparet *rätt* och *fel*.

Ful arkitektur är inget begrepp och varken klart eller entydigt. Att försöka förstå och förklara vad detta uttryck rymmer, är en del av det här uppsatsarbetet. *Ful arkitektur* är min egen benämning, men det rätta namnet på det som tigs ihjäl på arkitekturskolorna och i arkitekturpressen. I den mån fula hus dyker upp, avfärdas de som dålig arkitektur. Till skillnad från *ful* är *dålig* nämligen ett accepterat sätt att uttrycka sig på i arkitektsammanhang.

Min strukturering utgår från hur arkitektur bedöms bland arkitekter (riktiga!). Frågorna jag har sökt svar på är: *Vad*

är ful arkitektur? Varför är den ful? Samtidigt ifrågasätter jag faktiskt om det finns något sådant som ful arkitektur. I resonemangen försöker jag nämligen visa att fulheten inte finns i själva arkitekturen, utan i vår relation till arkitekturen. Denna relation hänger i sin tur ihop med hur vi arkitekter ser på oss själva och på vårt arbete. Men även med hur vi ser på andra (s.k. icke-arkitekter) och hur de ser på oss. *Vem bestämmer vad som är (god) arkitektur? Vem och vad är den till för?* Allas röst väger inte lika tungt, utan verkligheten ser snarare ut som en bolagsstämma, där utbildning och yrke kan öka aktieinnehavet. *Vad händer på vägen från att vara en av dem till att bli en av oss?*

Jag är själv en del av den arkitektkultur jag beskriver, men kluven i min uppfattning. Med min studietid och mitt val av examensarbete, är jag faktiskt ett utmärkt exempel för de teorier jag undersökt. Och visst måste det ses som en del av arbetet, att vinna större förståelse för sin egen plats i arkitekturen! Jag är akademiker från ett icke-akademiskt hem och har i min sociala tillhörighet blivit starkt påverkad av mitt yrkesval. Ibland får jag känslan av att varken ha blivit hackad eller malen - den socialpsykologiska termen för detta är *dissonans*. Dissonans uppstår när tankar står i konflikt mot varandra, som t.ex. när vi tvingas välja mellan två

lika dåliga alternativ. I mitt fall står valet inte sällan mellan god eller dålig smak - jag tycker lika illa om dem bägge två.

Jag blir själv ofta provocerad av att höra arkitekter säga vad jag tänker. Att höra någon annan sätta ord till egna tankar kan ge tillräckligt med distans, för att bli överrumplad av dess innebörd. Så vill jag också att detta arbete ska fungera. Jag tycker att det finns anledning att ifrågasätta arkitekters förhållningssätt till arkitekturen och framförallt inte okritiskt föra det vidare. Jag vill ifrågasätta våra kriterier för god arkitektur och menar att vi måste bli bättre på att

analytiskt skilja på hur vi upplever saker, och hur dessa är beskaffade. Lika bra att säga som det är - denna uppsats löser inga problem. Den skapar nya. Det övergripande syftet med uppsatsen är att väcka diskussion, som i sin tur leder till en större medvetenhet kring dessa frågor. Den fula arkitekturen handlar nämligen inte bara om arkitektur, den handlar om människor också.

Att använda omstridda begrepp är att använda dem i strid. Jag kommer att skjuta vilt, så håll i hatten!

smakens makt

"Fyror vet allt" och "ettor bygger sadeltak och är töntar".
Andraårsstudent vid Chalmers Arkitektur, Wingård (2005).

Utan smak - ingen ful arkitektur. Huset självt kan förbli det samma, medan synen går från bu till bä. Fulhetens egentliga orsaker står inte att finna i husen, utan **i vår relation till arkitekturen**. *Fint* eller *fult*, beror på vilken smak vi utvecklat.

Smak vill nog de flesta definiera som en individuell uppfattning kring någonting. Smak borde därför vara en egenkap alla har, men som egentligen kan fyllas med vilket innehåll som helst. Så är dock inte fallet. Uttryck som *att ha smak* visar att det finns en absolut betydelse av smak. Smak är inte längre "vad som helst", utan måste uppfylla vissa kriterier. Gör den inte det, stämplas man som smaklös. Men **vilken** smak måste man ha för att ha smak?

Konstruktivism är en filosofisk teori som säger att kunskap inte är en avbild av verkligheten, utan att verkligheten uppfattas olika av alla människor. Att vissa människor är påfallande överens, beror på att vi **konstruerat** en gemensam verklighetsbild. I olika samhällsgrupper uppstår nämligen en outtalad överenskommelse om hur man ska uppfatta världen. Genom socialisation förs denna bild vidare. Olika verklighetsbilder har olika normsystem. Norm är den referenspunkt människor mäts emot, mot vilken bra och dåligt definieras. Norm är även den roll man förutsätts ha.

Smak och konsumtion är ett sätt att bygga upp en identitet och skapa sig ett varumärke. Att köpa innebär samtidigt att sälja en andel av sig själv. Poängen är att sälja sina andelar rätt! Vinsten av att besitta ett objekt eller en åsikt blir naturligtvis större, ju mer sällsynta instrumenten att uppleva dessa är. Medan ekonomiska varor kan konsumeras av vem som helst (med pengar), kan symboliska varor bara konsumeras med rätt förståelse.

Arkitektutbildningen ger studenter inte bara ny kunskap, i många fall ger den oss även en ny smak. (I andra fungerar den som smakförstärkare.) Intressant nog, konstateras i Chalmers beskrivning av arkitektprogrammet att det är "en viktig del av din utveckling ... att lära dig se med 'arkitektögon'". Mellan huset och betraktaren ligger alltid lager av både erfarenheter och kunskaper. Vi studenter förändras märkbart under utbildningens gång och arkitekturen förändras med oss. Invanda byggnader i vår närmiljö kan förvandlas från fina till fula, och tvärtom.

Pierre Bourdieu (1930-2002)

”En av de faktorer som skyddar... mot den totala revolutionen som skulle innebära slutet inte bara för de dominerande och deras dominans utan också för spelet självt, är just betydelsen av själva den investering i tid, möda etc. som krävs för att inträda i spelet...”

Pierre Bourdieu i *Texter om de intellektuella* (1992).

Kungen av smakforskning är en fransk sociolog vid namn Pierre Bourdieu. Han är mannen som gett smak en logik och struktur och hans arbete har fått stort inflytande inom all samhällsforskning. Bourdieu ägnade minst 30 år åt att ordna och klassificera fransmännens smak och har precis som de stora botanisterna sina egna fackuttryck. (Det sämsta med Bourdieu är att han är så svår att förstå.)

Vi har konstaterat att smaken bestämmer fulheten. Enligt Bourdieu bestämmer kulturell bildningsnivå och levnadsbana smaken. Genom empiriska undersökningar har han visat hur akademisk bildning faktiskt ger god smak. På detta sätt blir tydligt att smak är en del av klasstrukturen. I en av sina studier visade Bourdieu människor fotografier av en solnedgång respektive en sten. Det visade sig att akademiker tyckte att stenen var vackrast, medan resten föredrog solnedgången. Bourdieu menar att solnedgången är det naturliga valet, men att akademiker lärt sig se den som förbrukad, plagierad alltför många gånger.

Pierre Bourdieu har kallats för en ”strukturellistisk konstruktivist”.¹ Strukturalismen jämför symbolers innebörd, genom att se dem som delar av strukturer. Enligt Bourdieu

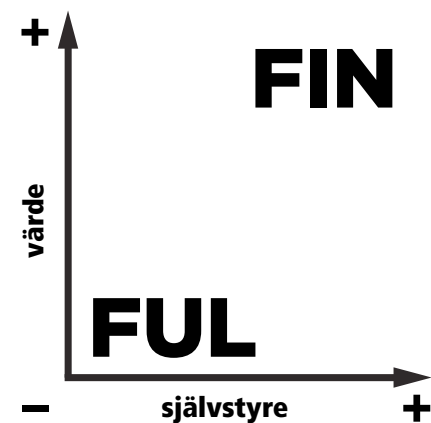
lever vi i ett klassamhälle där den härskande eliten avgör vad som är god smak - deras smak. Den etablerade smaken hjälper så till att legitimera och upprätthålla det godkända. Genom att övertyga resten av samhället om maktens och smakens naturlighet, förhindras ett ifrågasättande av denna maktstruktur. Dessutom deltar de förtryckta själva i sin underkastelse! Som en tennisspelare som helt styr matchen men samtidigt helt styrs av spelets regler, kan maktstrukturer ikring oss vara så omfattande att vi inte ser dem. Vi uppfattar dem helt enkelt som vår naturliga miljö. På så sätt håller övertygelsen om frihet oss fångna.

Habitus kallar Bourdieu det handlingsmönster som bestämmer människors sätt att tänka och handla. Detta mönster är kopplat till den egna historien och liknas vid sedimenterade upplevelser, som väntar på att återuppväckas. Det vi upplever nu, påverkas av allt vi upplevt tidigare. Varje individ har ett eget habitus, men genom samhällsgrupperingar skapas tydliga strukturer. Inom samma familj, men även inom samma samhällsklass får vi mönster som liknar varandra. Habitus är på detta sätt en förutsättning för klassamhällets ständiga återskapande. Så länge vårt handlingssätt stämmer överens med den miljö vi rör oss i, flyter allt naturligt. När vi byter miljö kan det däremot hända att vi inte längre vet hur vi ska bete oss. Att ha rätt habitus är en förkroppsligad tillgång.

Bourdieu har själv inte studerat arkitekter som yrkesgrupp, men enligt hans teori återkommer samma struktur inom alla *kulturella fält*. I enlighet med detta kan ett arkitekturens fält sägas ha två dimensioner, där den ena anger skalan mellan högt och lågt värde och den andra mellan heteronomi och autonomi, d.v.s. olika grader av självstyre. Inom fältet utspelas en maktkamp mellan en finkulturell

autonom pol (god arkitektur) och en kommersiell heteronom pol (ful arkitektur). I den autonoma delen ges inomvetenskaplig kunskap och framgång ett högt värde. I den heteronoma delen är man däremot mer beroende av omvärlden och söker både ekonomisk och publik framgång. Enkelt uttryckt, ju mer arkitekturen motsvarar redan existerande behov i etablerade former, desto mer närmar man sig den kommersiella polen. Medan autonomin kämpar för självbestämmande, skulle fullständig heteronomi lösa upp arkitekturens fält.

Illusio kallar Bourdieu drivkraften som förenar alla fältets deltagare och gör att fältet och den interna kampen känns meningsfull. Utan illusio kan ett fält inte fortsätta att existera. Fält har nämligen ingen självständig existens, utan måste ständigt reproduceras. Arkitekturens fält kan sägas bestå av människor och institutioner som ständigt återskapar tron på arkitekturens värde.

¹ Vigsø (2004), s. 3.

fulhetens kemi

“Vill vi vara högt eller lågt stående, vill vi ha operor och arkitektur eller är vi inte intresserade av det?”

Staffan Henriksson (dåvarande dekanus vid Arkitekturskolan KTH), *Arkitekten* 2001:3.

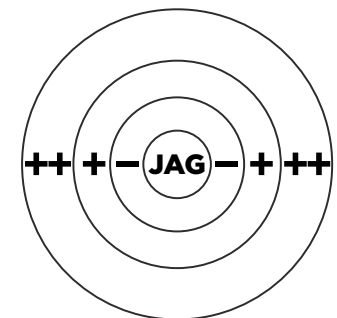
Utöver en estetisk värderande betydelse, har *ful* både en moraliskt och en socialt värderande aspekt. Medan den goda smaken framställs som äkta och sann, förknippas fulhet med dåligt omdöme och dålig kvalitet. Den svenska smakfostraren Ellen Key ansåg exempelvis att estetisk fulhet både kunde vara smittsam och fysiskt skadlig. Fastän den egentligen är en smaksak.

Medan det vackra vilar harmoniskt i sig självt, går det fula till attack. Att beskriva det fula är inte bara svårt och mycket känsligt, fulheten är i sig obehaglig att ha att göra med. Inte sällan uppfattas den som ett intrång i vår integritet. Den fula detaljen drar nämligen till sig vår uppmärksamhet, provocerar och ställer sig i vägen för vår koncentration. Fulheten följer inte de regler vi ställt upp, den vet inte sin plats och står inte i proportion. Den slår ihjäl det vackra runtomkring!

Ful arkitektur är terra incognita. Medan skönheten har sitt eget tankeregister, är fulheten bara vad den inte är. Hundratala böcker varje år, tusentals artiklar, tiotusentals föreläsningar - men inget om ful (eller dålig) arkitektur.

På så sätt fortsätter fulheten att existera enbart som en negation. Fulheten uppfattas som ett misslyckat försök till skönhet och dess enda uppgift blir att bekräfta skönhetens existens.

Fulhet har en tendens att dra och locka i våra egna fula sidor, som ruvar någonstans bakom fasaden. På så sätt gör likhet fulhet mer hotfull - pinsamhet förutsätter identifikation. Ju större likheten är till oss själva, desto mer stör fulheten oss. En egocentrisk modell (inspirerad av Andersson, 1985) kan tillämpas på rum, tid och tanke - i mitt fall betyder det att västgötar är pinsammare än västerbottningar, postmodernism fulare än art nouveau och byggnadsingenjörer träigare än maskiningenjörer!

fulhet i kubik

”Dans, kultur och klassisk musik kräver kunskap och ofta utbildning för att avnjutas. Det gäller även form.”

Johan Huldt (dåvarande VD för Svensk Form),
Ahl (2001).

Hus är inte arkitektur. Ett hus är något konkret uppbyggt av glasfiberull, armeringsjärn och gipsskivor. Arkitektur däremot är både detta hus och den mentala upplevelsen av det: **en relation mellan betraktaren och det byggda**. Arkitektur inkluderar byggnadshistoria, fackpress och institutioner. Fulheten i *ful arkitektur* finns därför inte enbart i vår relation till huset självt, utan lika mycket i vår relation till arkitekten och den slutliga användaren.

fula arkitekter (moralisk fulhet)

”If the roof doesn’t leak the architect hasn’t been creative enough.”

Frank Lloyd Wright om takläckorna i Falling Water.

Arkitekter ser arkitektur som både produkt och arbetsprocess. Precis som i konsten, spelar tillkomstsättet stor roll för hur arkitekturen värderas. **Hur** något gjorts, kan vara viktigare än **vad** - trots att det inte har någon betydelse för husets användbarhet. Normen är att arkitekter genom sina projekt ska föra arkitekturens utveckling framåt. God är nyskapande. Hos en kopia bedöms däremot både arkitektens arbetsinsats och tillskott till ämnets framtidskridande till noll, varför även arkitekturen blir värdelös. En kopia av god arkitektur är ful arkitektur.

Arkitektsamhällets mål är självstyre, *autonomi* om man pratar Bourdieu. Drömmen är att bli oberoende och låta arkitekturen utgöra lagstiftande, verkställande och dömande makt. Guld är det rena projektet. Därför är fult att som arkitekt visa sig svag, genom att ge efter för ekonomiska, tekniska eller praktiska behov. Verklighetens spektra är visserligen bredare än Bourdieus uppdelning i konstnärligt-intellektuella och ekonomiskt-tekniska arkitekter. Samtidigt står arkitektnormen klar - de fina arkitekterna ser ned på sina kollegor, men det är även så att de kommersiella arkitekterna känner sig underlägsna.²

Normen är att arbeta för arkitekturens bästa, inte användarnas. Vi ritar hus för andra arkitekter att beundra. Att som arkitekt ha en pragmatisk inställning, utnyttja beprövade lösningar och försöka uppnå tillverkning i större skala, är alla saker som gagnar användaren, inte minst ekonomiskt. (Behöver det nämnas att ekonomi är en kvalitet?) Detta är dock inget som skattas högt inom kåren. Fint är att ge folk vad de **borde vilja ha** och försöka skapa **nya** behov. Genom idéävlingar möjliggörs projekt utan uppdragsgivare. Här kan pappersarkitektur gå hur långt som helst. De vinnande bidragen är inte sällan ”tekniskt, ekonomiskt och kanske även opinionsmässigt ogenomförbara.”³

fula hus (estetisk fulhet)

”Vi har byggt ett sympatiskt träsk av nostalgi.”

Gert Wingårdh, Aftonbladet 21 maj 2000.

Det finns estetiska principer djupare än den för tillfället rådande stilen. För att hus ska kunna föra arkitekturens utveckling framåt, måste de vara innovativa och alldeles enastående. Radikal och djärv ska arkitekturen vara, inte tråkig och traditionell. Att låna från historia, kulturer eller kollegor är dessutom ett brott mot det modernistiska sanningsskravet. Bastarder betackas!

Tidigare i historien kunde man rita tempelgavlar, blindfönster och trompe-l’oeil, utan att anklagas för oärlighet. Idag är fuskspröjs och fabriksstillverkad snickarglädje något av det fulaste en äkta arkitekt kan föreställa sig. De både ljuger och saknar funktion. För att inte tala om typhusens blandning av gammalt, nytt och lånat - med glasyr. Feg och snål arkitektur eller lyxig och prålig, båda uppfattas som lika vulgärt. Okontrollerad munterhet eller trivsamhet som alltför manipulativt. God arkitektur verkar bli större ju mer man tar bort. Kvar finns en klädsam kylighet. Det ska vara enkelt och rent, rätt och slätt!

God arkitektur håller sig till arkitekturens egna uttrycksmedel - material, rum och konstruktion. Det är sant. Ut-

² Albertsen (1998), s. 381.

³ Klarqvist (2003), s. 37.

smyckning är förräderi. Arkitektens budskap blir byggnadens kraftspel och helst sublimt enkla konstruktion. Form ska följa funktion, åtminstone vid första anblicken. Men ska det märkas att man är ärlig får man ibland ljuga. Enkelheten kan i praktiken vara mycket komplicerad och smarta konstruktionslösningar ibland inget annat än... ja utsmyckning. Jag minns ett tidigt studiebesök till Universeum, där vi fick höra hur den enorma glasfasaden med hjälp av en helikopter sänkts ned i en slits i berget. Ett projekt om vilket Wingårdhs själva säger: "The structure is the simplest conceivable... The ecological message is in-built. The building can be renewed on a shoe string..."

fula grannar (social fulhet)

"En av de många nyinflyttade i Hammarby Sjöstad heter Marcus Fransson... Marcus arbetar på en stor reklambyrå i Stockholm och bodde tidigare på Östermalm... På fritiden kopplar Marcus bland annat av med segling och som frilansande diskjockey. - Det är läckert med allt vatten och den moderna arkitekturen här. Du träffar Marcus och flera andra nyinflyttade i visningslägenheterna. Rollerna spelas av skådespelare engagerade på Stockholms improvisationsteater."

Ur mässkatalogen för utställningen *Bostad 02*.

De olika samhällsklasserna lever fortfarande skilda från varandra och denna uppdelning går enkelt att avläsa i utformningen av enskilda hus, bostadsområden och stads-

delar. Det är omöjligt att bortse från kopplingen mellan fullhet och låg social och ekonomisk status. Men det klart, att vara nyrik är också fult. Inte snåla, inte skryta. Enligt Bourdieu uppstår alla kulturella fält i ett motsatsförhållande till det ekonomiska fältet. Därför härskar bland de fina arkitekterna en omvänd ekonomi - ointresse för ekonomi är i sig ett intresse. Lättast är det naturligtvis att inte bry sig om pengar, om man har gott om dem.

Att mindre välförsedda bor i fulare hus, går inte att skylla bara på arkitekterna. Byggmarknadens aktörer hjälps åt. Sociologerna Birgitta Ericson och Britt-Marie Johansson undersökte skillnaderna mellan stadsförtätningsprojekt i innerstaden och s.k. ordinär bostadsproduktion. Slutsatsen blev, att vid förtätningsprojekt satsas mer från alla parter - kommunens engagemang är större, byggherren satsar extra pengar, arkitekten får större frihet och entreprenören

bemödar sig mer. Detta jämfört med vanligt bostadsbyggnade där entreprenören tillåts ha mer inflytande och ekonomiska faktorer ofta blir avgörande.

De flesta exempel på ful arkitektur uppfyller fler än ett fullhetskriterium. Typhus befinner sig samtidigt på alla tre nivåer. Fult+. Att de är för populära och vanliga står klart, fullheten går att härleda både till massorna av varor och av människor. Vid typhusproduktion används många fula grepp - massproducering, nostalgisering, rationalisering. Jag kan tycka att arkitekter har arbetat med bostadsplanering i så många år, att ackumulerad kunskap borde kunna komma typhusen till godo. Men hur ofta hör man arkitekter göra inlägg ut från produktionsvänlighet och effektivitet?

vi och dom

”Lisa: Anser du dig vara arkitekt redan nu?
Mikaela: Nej! Absolut inte ännu. Fast i sällskap med andra,
icke-arkitekter, så känns det nog lite så ändå.”
Arkitektstudent i årskurs tre, Wingård (2005).

Sysselsättning är det enklaste och vanligaste sättet att kategorisera folk. Att vara arkitekt ger symboliskt kapital, förväntningar och ett helt paket. En vanlig reaktionen när man presenterar sig är ”Oooooooo! Oj!” och inte sällan ett symboliskt halvsteg bakåt, åtminstone med huvudet. Det finns många fördomar kring arkitektyrket - om hur vi ser ut, hur vi pratar, vår smak och att vi bygger monument över oss själva. Under studietiden lär vi oss att leva myten. En bit in på utbildningen blir det svårt att minnas vem man var, innan man började läsa arkitektur.

Studentens förändring är genomgripande men märkligt omärklig. En tydlig likriktning sker under utbildningens gång. Samtidigt som skolans mål är att skapa innovatörer och fritänkare, blir vi paradoxalt nog mycket mer lika än vi var innan. Underliggande strukturer upprätthålls och återskapas. Att arkitekter klär sig i svart, bär framträdande glasögonbågar och gillar naken betong är allmänt känt (Gert Wingårdh). De sociala regler vi är medvetna om, kan inte desto mindre liknas vid toppen av ett isberg. *Arkitektig* är ett adjektiv som kan användas för att beskriva det mesta - frisy, ordval, musiksmak, fritidsintressen. Fula projekt är inte alls så ovanliga under första året, men de är misstag man lär sig skratta åt senare!

Studentens assimilering sker genom ”identifikation och imitation”.⁴ En relation inte helt olik gamla dagars mästarlärlingsförhållande uppstår, vilket gör att skolornas lärare får ett enormt inflytande. Man lär sig snart att se vilken lärare som har lett kursen, bara genom att studera de enskilda studentprojektens form. Fredrik Lund, chalmersprofessor och skapare av Trädgår’n, är exempelvis även känd för att producera rektangulära och lådliknande studentprojekt. I Lisa Wingårds enkät svarar flera studenter att de har lärare som ”drömarkitekt”.

Arkitektyrket har en ovanligt stark och omfattande identitet. Delvis beror detta på att bildningen vi förmodas tillägna oss, med lite formella och explicita kunskaper, syftar till att skapa **ett varande** och inte ett vetande.⁵ Arkitektkunskapen inkluderar tankesätt, smak och språkförmåga och kan därför sägas vara oskiljaktig från din person. Arkitektur är en livsstil snarare än ett studieval (inte alla vet vad de ger sig in i). Att så utbildningen lockar till sig studenter, där den önskade självbilden stämmer överens med den stereotypa bilden av yrket, gör att pressen vrids upp ytterligare ett snäpp. Klart står att vissa måste anpassa sig mer än andra.

⁴ Hentilä (1993), s.6.

⁵ Albertsen (1998), s. 387.

folk och fä

”Vulgärspråk talas i de lägsta befolkningsskikten...[och] utmärkes av... orena och från rösthgienisk synpunkt ofta olämpliga ljud. ...vulgärspråket står i motsats till kultur och god smak.”

Johan Palmér i *Språkutveckling och språkvård* (1945).

Ful arkitektur - precis som fult språk, är laddad med en förvånansvärd effekt och kan lätt avslöja inkräktare med fel bakgrund. Arkitektutbildningen har länge varit en av de mest snedrekryterade högskoleutbildningarna. Antalet sökande är konstant mycket högt och påverkas i låg grad av konjunkturen inom byggsektorn.⁶ I åldern 20-25 beräknas andelen svenskar med arbetarbakgrund till 34%, men på arkitekturskolorna är motsvarande siffra 8%. Samtidigt kommer över hälften av studenterna från s.k. högre tjänstemannahem. Detta betyder att andelen arbetarbarn bara är en tredjedel av genomsnittet för svenska högskolor och andelen studenter från högre tjänstemannahem nästan dubbelt så stor.⁷ Precis som en individs utveckling präglas av social bakgrund, gör ett ämnesområdes utveckling det. För att återigen tala Bourdieu - hur arkitekter fördelar sig inom fältet beror på deras habitus.

Vid alla konstnärliga högskoleutbildningar är färre studenter från arbetarhem än genomsnittet och studenter från högre tjänstemannahem överrepresenterade.⁸ Ju mer ett ämne präglas av att omsätta ny kunskap till praktik och ett sätt att tänka, desto större roll spelar den sociala bakgrunden. Annat som dessa utbildningar har gemensamt är att undervisningen är projektbaserad och att de inte er-

bjuder några fixa vetenskapliga teorier att hålla sig fast vid. Detta skrämmar bort de osäkra. Attityder har sin bakgrund i vilka möjligheter och framtidsperspektiv man fått i livet. Studenter utan akademisk bakgrund tvivlar på sin förmåga, gör försiktiga bedömningar och letar gärna efter mer formella kunskaper. Inte förvånande återfinns dessa oftast bland de äldre studenterna.⁹

Verkligheten är polariserad, både ute i arbetslivet och på skolan. Rätt språk, smak och attityd är avgörande för att känna sig hemma och få andras uppskattning. Psykologen Abraham Maslows behovstrappa utgår från fem nivåer av behov i följande rangordning: fysiska behov, trygghet, gemenskap, uppskattning och självförverkligande. Är inte de tidigare behoven tillfredsställda, kommer de senare inte att kännas relevanta över huvud taget. Klassresenärer kämpar både med normluckor och normkonflikter. För att vara avantgarde måste man dessutom våga riskera och ha råd att förlora. Den osäkre söker explicita kunskaper. Men arkitekturstudenternas mindre konstnärliga ämnen, som hållbarhetsfrågor eller byggnadskonstruktion, står inte högt i kurs; ”[byggnadsfunktion har inte] personer som appellerar till oss som går på skolan, inga pigga, glada, trevliga, utan det är så väldigt allvarligt. Det går inte hem.”¹⁰

Arkitekter har en del utmärkande egenskaper - en smak, ett språk och en sammansättning utöver det vanliga. Viktigt är att fundera över, i hur hög grad egenskaper som kön, etnicitet, social bakgrund eller livsstil fungerar som ett slags dolda kriterier för att överhuvud taget kunna bli arkitekt.

Jag har i mitt arbete fokuserat på klassfrågan, men könsaspekten förstärker med all säkerhet klasseffekten. Både estetik och byggnadstyper kan genusmärkas, vilket hänger samman med vilken status de får. Från att ha varit en exklusivt manlig utbildning, är kvinnor idag i majoritet bland Chalmers arkitektstudenter. Av Sveriges Arkitekters medlemmar är 51% kvinnor.¹¹ Samtidigt fattas överallt kvinnliga förebilder. Både Ella Ödmann och Helka-Liisa Hentilä menar att arkitekturskolornas undervisningskultur gynnar

manliga egenskaper. Även jag vill påstå att arkitektkulturen ligger efter resten av Sverige vad gäller jämställdhet. Troligt är att kvinnliga arkitekter trivs sämre än män, både på utbildningen och i arbetslivet. Kvinnor har sämre självförtroende i allmänhet. En undersökning visar att kvinnliga arkitektstudenter ändrar sitt språkbruk under utbildningen mer än manliga.¹² Kvinnliga arkitekter har lägre lön än män och bara hälften så många kvinnor som män startar eget företag.¹³ Andelen kvinnor tunnas ut ju högre upp i hierarkin man tittar. Lund toppar listan av kvinnliga lärare och forskare med 28 %, Stockholm ligger lägst med 13%.¹⁴ Också när det gäller att uppmärksammas för god arkitektur, har kvinnor halkat långt efter. Kasper Salin-priset har delats ut sedan 1962, men fortfarande har inte ett projekt med en kvinna som ansvarig arkitekt blivit utnämnt!

⁶ Högskoleverkets rapport 1999:8R, s. 12.

⁷ Högskoleverkets årsrapport 2005, s. 28.

⁸ Högskoleverkets årsrapport 2005, s. 28.

⁹ Hentilä (1993), s. 68.

¹⁰ Arkitekturstudent vid LTH. Ödmann (1986), s. 47.

¹¹ Lander (2011), s. 6.

¹² Hentilä (1993), s. 11.

¹³ Lander (2010), s. 17.

¹⁴ Högskoleverkets rapport 1999:8R, s. 23.

bu och bä

“Vi vet att vi har otroligt mycket att lära oss under våra fem studieår, men vi vet inte vad eller när vi lär oss det.”

Öppet brev från Sveriges Arkitekters studentmedlemmar,
Arkitekten 2011:3.

Arkitektutbildningen lyder idag under någon slags nymodernism, men stilnormen är outtalad. Försöker du fånga den, finns den inte. Makt behåller man nämligen lättast, genom att förneka att man har den. Originalitet är mottot, men i praktiken är det individualitet inom stränga ramar. Genom pojehtkritiken får vi reda på om vi uppfyller normen. Drömmen är att bli upptäckt, utvald och upphöjd. Eftersom arkitektkapitalet är oskiljaktigt från din person, kan kritiken vara en traumatisk upplevelse.

Sveriges Arkitekters studentmedlemmar har länge klagat över en osäkerhet, som de menar bottnar i underförstådda koder i samtalen kring arkitektur.¹⁵ I mars 2011 publicerade de ett öppet brev kring ett “kommunikationsproblem på Sveriges samtliga nio arkitektutbildningar”. Studenterna både i Wingårds och Ödmanns intervjuer bekräftar denna problematik. Även Högskoleverket säger efter ett besök på Chalmers, att projekt-kritiken är onödigt försiktig och otydlig.¹⁶ Jag känner själv väl till den typen av svävande sanningar som alltför ofta utgör kritiken och vad den gör med oss. På ett nästan osportsligt sätt, framförs ett subjektivt innehåll som en allmän sanning och därmed lyckas de flesta invändningar elimineras. Kritik tillfällen blir inte sällan en överenskommelse mellan införstådda, där lejonparten sker mellan raderna. Just därför påverkar den oss desto starkare.

Kritiken argumenterar sig inte in via vårt medvetande, utan spelar på våra känslor. Detta trots att själva huvudsyftet med arkitekturundervisningens kritik tillfällen torde vara att bygga upp studentens kunskap. ”Ett självklart förslag med mycket känsla, rena linjer och vackra proportioner.” Så kan det låta. Men vad gjorde jag rätt? Vad gjorde jag fel? Denna typ av kritik är oanalyserbar och därför svår att förhålla sig till. Vi förstår att vi gjort rätt eller fel, men egentligen inte mycket mer än så.

Otydligheten gäller i ännu högre grad negativ kritik. Negativ kritik uttrycks bara i yttersta undantagsfall i starka ordalag, helst inte alls. Genom att inte se och inte tala om det fula, undviker vi konflikt och hoppas på att problemen ska försvinna av sig självt. Ofta möts fula studentförslag av tystnad och några spridda skratt, i stället för konstruktiv kritik. Ouppmärksamheten som inträder är inget annat än flyktbeteende. Som redovisande student får man resonera som så: om vissa beskrivningar anses positiva, måste motsatsen av dessa innebära något negativt - som *inte övertygande* eller *inkonsekvent*. Men även ett uppenbart positivt ordval kan vara dold kritik. ”Här har vi ett mycket spännande förslag...” är inte sällan ett sätt att presentera ett projekt som inte håller måttet. Faktiskt brukar tillskrivningen då betonas lite extra på detta sätt.

¹⁵ Se t.ex. *Arkitekten* 2002:3, 2010:11 och 2011:3.

¹⁶ Högskoleverkets rapport 1999:8R, s. 121.

arkitektur som konst

”Jag tycker det är ganska roligt egentligen. Man får ju hela tiden reda på vad som händer i kommunen och det är egentligen väldigt stimulerande.”

Planarkitekter försvarar omedvetet sitt yrkesval,
Ericson och Johansson (1984).

Att uppfatta sig själv som konstnär verkar vara grundläggande för arkitektyrket. Normen är ett konstnärligt geni, helst med eget kontor. Att arbeta som något annat än som projekterande arkitekt, anses vara något av ett misslyckande. Ella Ödmann intervjuade 46 arkitekter inblandade i planarbete för bostadsområden i Skåne. **Alla** intervjuade försäkrade att de uppfattade sig själva som konstnärer och planering av bostadsområden som ett konstnärligt arbete.

Konstnärligt intresse är dessutom det vanligaste motivet till att söka arkitektutbildningen. (Trots detta hade åtminstone arkitektstudenterna vid KTH andra högstatusutbildningar som jurist- eller läkarprogrammet som alternativa studieval.¹⁷) Arkitektutbildningarna liknar både till upplägg och innehåll de inom de fria konsterna. I verkligheten rymmer arkitektyrket dock mycket mer än att rita nya hus och arkitektrollen långt fler sidor än den konstnärliga. Medan arkitekter jobbar med utredning, förhandling och rådgivning, kan studenter ofta omvärdera idéer i arkitekturskapandets allra första skede ända fram till deadline.

Arkitekters självbild kan förklaras genom de normer som gäller i arkitektksamhället och hur yrket presenteras av institutioner ikring oss. I många sammanhang betyder *arkitekt-*

oniska värden dessvärre bara husets utseende, yta. Enligt Plan- och bygglagen ska alla hus ha ”en yttre form och färg som är estetiskt tilltalande”, men ingenstans är definierat vad det betyder. Boverket behandlar istället arkitektonisk kvalitet och skönhet som vore de självklart synonyma begrepp.¹⁸ Arkitekturpriserna har inom Norden mångdubblats de senaste tjugo åren.¹⁹ Enligt Magnus Rönn, som i flera sammanhang studerat kriterierna vid prisutdelningar, är den estetiska bedömningen utslagsgivande. Mycket få hänvisningar görs till funktion.²⁰

Arkitekturhistorien har konsthistoriska rötter och utvecklingstanken har tillåtits styra urvalet. Fokus ligger på byggnaders intention och inflytande, inte användning. God arkitektur är god **trots** nyttan, inte på grund av den. Att ett urval måste göras står klart, men idag är arkitekturhistorien preskriptiv snarare än deskriptiv. Intressant vore att i Arkitekturmuseets arkiv jämföra antalet registreringar under exempelvis *Gunnar Asplund* och *Sjuk- och socialvård*. Sveriges hundrausentals typhus, var kommer de in? Ingenstans står typhusen för större andel av nybyggnad än i Sverige.²¹ Men en plats i historien kräver antingen en särskild betydelse för historiens utveckling eller särskild konstnärlig kvalitet. Vissa hus, av Mies van der Rohe, Le

Corbusier och Frank Lloyd Wright, kan sägas ha tagit sig in i historien **tack vare** att de ignorerat vissa av arkitekturens grundprinciper. Hade de löst fler problem hade de tveklöst förlorat i slagkraft.²²

I dagspressen återfinns arkitekturrapporteringarna på kultur- och nöjessidorna. Rolf Johansson studerade fyra års

utgåvor av landets tre största morgontidningar. Han konstaterar att antalet arkitekturartiklar ökat, men är kritisk till hur debatten förs och menar att arkitekturskribenterna lanserar ideal i stället för att diskutera kvalitet.²³ Björn Klarqvist granskade en årgång av tidskriften *Arkitektur* och kom fram till att deras arkitekturpresentationer till 80-90% bestod av bilder. Samtidigt är publicerade planer, fasader och sektioner så små att de är svåra att tyda. Klarqvist konstaterar att tidskriftens kritik liknar konstkritik, med tonvikt på utseende och innovation. Vidare beklagar han att byggnader aldrig presenteras med förklarande bilder såsom ”strukturanalyser, rumsgrafer, sprängteckningar, matriser etc”. Ja, du läste rätt, strukturanalyser, rumsgrafer, sprängteckningar och matriser!

Foton blir de flesta läsares enda möte med de hus som presenteras i media. Ändå säger dessa inget om vad byggnaden gör hela dagarna. Stor vikt läggs vid att använda bilder rentvättade från sammanhang, tagna innan huset börjat användas. ”Byggandet är arkitekturens grav.”²⁴ När användarna fått sätta klorna i huset, går det snabbt utför. Det hängs upp gardiner, markiser, fönsterluckor och byggs om, byggs ut, byggs in. Ju mer som läggs till, desto mindre arkitektoniskt värde finns kvar.

Verklighetens och visionens arkitektur är två olika världar, med skilda krav och önskemål. De stora gesternas radikala arkitektur gör sig bäst på bild. Medierna efterfrågar enkla och tydliga budskap - bilder och texter som är möjliga att förstå på några sekunder. Tveklöst lockas arkitekter att producera den objektarkitektur som pressen efterfrågar. Hjälta har bytts ut mot kändisar. Vad krävs för att göra funktionalitet och hållbarhet sexigt?

¹⁷ Ericson (1994), s. 72.

¹⁸ Granath (2003), s. 30.

¹⁹ Grange (2005), s. 110.

²⁰ Johansson m.fl. (2008), s. 98 och 103.

²¹ Waern (2009), s. 33.

²² Venturi (1966), s. 16.

²³ Johansson m.fl. (2008), s. 102.

²⁴ Detta var temat på Arkitekturbiennalen i Venedig 2008, var syfte presenterades så här: ”to address the issue of an Architecture that freed from the boundaries of buildings will finally be able to address the central problems of our society; in place of tombs of the architecture, namely the buildings, it will represent site-specific installations.”

arkitektögon

”[arkitekturlärares] sätt att nämna saker och ting i förbigående bidrar till att utveckla ett organ... som den blivande arkitekten långsamt utvecklar till ett slags andra natur... Denna assimilering... utgör utan tvivel den mest verkningsfulla arkitekturkritiken, eftersom den i stor utsträckning är omedveten. Den är ett sätt att vara.”

Carsten Thau i ”Arkitekturens kriser og kritikkensnormer”,
Nordisk arkitekturforskning 1994:2.

Arkitekters smak är mer lik över nationsgränserna än andras, som är närmre knuten till den inhemska kulturen.²⁵ Vi studenter fostras i ”arkitektonisk ärlighet”, vilket betyder att hus ska uttrycka när, av vad och av vem de är byggda. *Var* borde logiskt sett ingå, men platsbundenhet betyder idag tomtanpassning snarare än lokal tradition. Normen är att varje hus ska vara unikt - verkligheten att de gestaltas med ett globalt språk. Formspråket ska vara storslaget men sparsmakat, där tekniskt avancerade lösningar får agera utsmyckning. Att kommentera arkitekturhistorien är välkommet så länge det är modernistiska referenser. Men framförallt ska man referera till sig själv, igen och igen - byggnadens särart ska prägla detalj som helhet. Inte förvånande är *konsekvent genomfört* hetaste superlativet.

Naturligtvis är det så, att om man arbetar intensivt med något, tillägnar man sig kunskap och lär sig se nya värden. För de som inte arbetar med arkitektur, är det byggda i hög grad omedvetet och ordlöst. Som arkitekter lär vi oss att sätta arkitekturen i ett historiskt sammanhang och jämföra den med allt annat som byggts. Vi tillägnar oss förmågan att se den yrkesmässiga skickligheten och graden av nyskapande i arbetet. Nya synvinklar tillkommer också - inre kraftspel, framtida flexibilitet, miljöhänsyn. Också plan-

estetik, tyvärr. Mer kunskap gör att vi lär oss att uppfatta mer subtila uttryck. Allt för ofta är det till slut bara det subtila uttrycket vi kan uppskatta (stenen men inte solnedgången). Det är som att när vi börjat höra de finstämda tonerna, verkar allt annat gällt och högljutt.

Det finns en stor ideologisk klyfta mellan arkitekter och resten av Sverige. I vanligt tal används *arkitektur* inte sällan för att beskriva hur något ser ut. Betydelsen är den att villan (eller soffan) har ett kyligare och enklare uttryck och ofta är något ofunktionell. År 2000 var hälften av alla nybyggda lägenheter i Sverige småhus, i 120 kommuner bestod nybyggandet till 100% av småhus - 70% av dessa var typhus.²⁶ Trots det inkluderas typhus inte när det talas om den svenska arkitekturens tillstånd - på samma sätt som ”den svenska stilen” inte avser vad som faktiskt säljs eller finns i våra hem. Jag menar att typhus inte kan bortförklaras som bara ett misslyckat försök till skönhet. Dessa hus är husköparnas aktiva val, där ekonomi, trygghet och inte minst arkitektoniskt formspråk spelat in. Faktiskt är det ofta just arkitektvillan som är det minst populära huset i bostadskvarteret. Krävs det kanske allt mer förkunskap för att uppskatta modern arkitektur?

Inom arkitektur, som i konsten, är normen att på nytt ”skapa” inte ”visa” det man vill förmedla.²⁷ Bildkonsten har de senaste decennierna blivit allt mindre bildskön och allt mer konceptuell - med följden att konstverken oftare slutar som en intern diskussion än på våra vardagsrumsväggar. Att detta händer med konst är en sak. Mycket värre är om detsamma sker med arkitekturen, som faktiskt är vår gemensamma livsmiljö. När man bara vill kommunicera arkitekturens mening genom formens fysionomiska karaktär, går den helt enkelt många förbi. Det räcker inte att hus speglar hur de är konstruerade - betong, glas, betongglas. Hus måste berätta en historia och skapa associationer också till det som ligger utanför arkitektvärlden. Människor måste kunna känna igen och förstå det de ser. ”Fler referenser i arkitekturen skulle svara bättre mot den kulturens mångfald som omger oss, och ge arkitekturen själv ökad kulturell relevans.”²⁸

Hentilä lät studenter vid KTH visualisera sina personliga drömmar i uppgiften *Min dröm om en bostad* och utveckla bostadsplaner i övningen *Hustypstudien*. Hon fann intressanta skillnader i resultaten. Medan de modernistiska

stilidealen inte alls återspeglades i studenternas drömhjem, präglade de både innehåll och uttryck hos de bostäder de planerade för andra. Studenternas egna drömbostäder visade sig vara lantliga småhusidyller, helst gamla traditionsenligt byggda hus. Kring sitt eget boende framhävde studenterna dessutom det omgivande landskapet, det vardagliga användandet och boendets successiva tillväxt. I hustypstudien argumenterades å andra sidan utifrån principer som rationalitet och geometriska system.

²⁵ Hentilä (1993), s. 25.

²⁶ Lena From i *Just White* (2001), paginering saknas.

²⁷ Tore Nordenstam i *Mellan konst och vetande* (1995), s. 15.

²⁸ Thomas Hellquist, intervjuad av Hultin (2008), s. 17.

arkitektspråket

”Ett phylum är en abstrakt arkitektur som måste vara tillräcklig abstrakt för att kunna ge en stor variation av konkreta arkitekturer och vara kompatibel med en mångfald kombinationer av extensiva kvantiteter - den är ett ’abstrakt diagram’ eller en ’virtuell mångfald...”

Fredrik Nilsson i ”Arkitektur - från statiska objekt till diagrammatiska fält?”,
Nordisk Arkitekturforskning 2004:3.

De mesta arkitekterna är arkitekter med hårt k[arkī'tekte:r], det lade jag märke till redan första dagen på skolan. Så småningom avkläddes en egen språkvärld. Nya uttal, nya ord, nya betydelser fungerar som *schibbolet* och avslöjar inkräktaren i gruppen. Arkitekter pratar nämligen inte som folk och är svåra att förstå. (För att inte tala om arkitekturteoretiker, de kan tala länge och välformulerat utan att säga någonting.) När ritande, skrivande eller tänkande arkitekter uttalar sig, handlar det alltid om att övertyga lyssnaren. Lyssnaren kan vara kund, student, handledare eller arbetskollega, spelar ingen roll. Ingen litteratur går att hitta, som inte överför både kunskap och värderingar. Denna förutsättning ligger till grund för hur arkitektspråket ser ut.

En falsk objektivitet genomsyrar arkitekters sätt att uttrycka sig och faktiskt även vårt sätt att tänka. Det bästa sättet att förebygga invändningar är nämligen att låta det man säger framstå som objektivt. Vi studenter apar efter och när vi utexamineras kan vi inte göra ett enda begripligt uttalande om hus. En studie visar att om en arkitektstudent uppskattar en byggnad i en viss stil, så är det mycket troligt att andra byggnader i samma stil upplevs som bra. Trots detta, motiverade alla studenter sina val med andra grunder än stil.²⁹

Jenny Ström har studerat språket i svenska arkitekturtävlingars juryutlåtanden, analysen går inte desto mindre att överföra på arkitektspråket i allmänhet. En jury vill framstå som kompetent och opartisk. För att slippa exponera en avsändare bakom sina påståenden används många substantiveringar, dessutom tilläts arkitekturen besjålas. “Den generösa entrén välkomnar gästerna genom att vända sig mot vägen”, så kan det låta. Värderande ord ger uttalanden en klang av godtycklighet och undviks. Att kalla ett hus *fult*, skulle vara både att medge en åsikt och att denna var grundad på smak. Lösningen blir istället att använda sig av uttryck som är **både** beskrivande och värderande. Då kan man inte anklagas för osanning och har sitt på det torra. Illusionen om objektivitet och just subtiliteten i uttryckssättet gör dessutom kritiken ännu mer effektiv - till en del av ”den mest verkningsfulla kritiken”, den omedvetna.

Jag kommer att beskriva tre typer av uttryck som är återkommer i Ströms jurytexter. Generellt kan sägas, att det inte är så svårt att uppfatta omdömena i sig, exakt vad de motsvarar i arkitekturen kan däremot ofta vara mycket komplicerat!

Värdeladdade ord är beskrivande uttryck med en värderande underton. Orden är tagna från vardags-svenskan, men har laddats med en ny klang som står klar för de invigda. Även om orden borde ha samma innebörd, gör det exempelvis hela skillnaden om man liknar någons projekt vid *en box* eller *en låda*. *Stram* har i vanliga fall en negativ bismak, men får i nymodernistisk arkitektur precis som *enkel* och *okomplicerad* en positiv betydelse.

Generella ord har ett så brett betydelseinnehåll, att de snarare fungerar som symboler att associera till. Denna typ av uttryck är praxis inom reklam. I praktiken betyder *stora trivselvärden* eller *goda visuella kvaliteter* helt olika saker för olika personer. Bristen på innehåll gör det svårt att hitta något handfast att bemöta. Den som lyckas ta sig förbi uttryckens skenbara vetenskaplighet, landar ju i mycket personliga upplevelser.

Vaga ord lyckas med att vara både beskrivande och värderande, just för att betydelsen är så svag. Vaga uttryck är vanliga och därför reflekterar man inte över utlåtanden som *en lämplig planlösning* eller *en självklar trapplacering*. Både det tunna innehållet och det att påståendet formuleras objektivt med en substantivering istället för att betraktaren ger sig till känna, gör att argumentet blir väldigt svårt att argumentera emot - att man faktiskt knappt ens kommer på tanken!

²⁹ Hentilä (1993), s. 11 och 50.

agn och vete

”Snegla inte för mycket i tidningar - det är redan gårdagens arkitektur.”
Chalmersprofessorn Ulla Antonssons råd till sina studenter,
Wingård (2005).

Arkitekturskolorna lägger en tung börda på studenterna. Grundläggande för allt skapande arbete är att ha självförtroende nog att ta sina idéer och tankar på allvar. Projektbaserad undervisning kräver dessutom att studenten själv bedömer vilken kunskap som behövs för att lösa uppgiften och hur den skall tillägnas. I praktiken blir ingen arkitektutbildning den andra lik. Genom sina val skapar studenten både sin egen utbildning och inriktning.

Med stor frihet följer stort ansvar. Studenten står inför en mängd val och ställningstaganden. Arkitektarbete utgörs ofta av en rad ”lömska problem”, där aspekter är motstridiga och inbördes beroende av varandra och lösningar inte sällan medför nya problem. Sten läggs så till börda genom att vi uppmanas att bryta de regler som uppgetts: ”Bara projektet blir bättre!” Arkitekturskolornas paradigm är att varje projekt skall vara unikt och nyskapande. Men hur skapar man kontinuitet av diskontinuitet? Hentiläs studier visar dessutom att övningsuppgifter kan vara upp till tre gånger mer tidskrävande än vad som avsetts i kursplanen. Återkommande i Wingårds intervjuer, är studenters känsla av osäkerhet. Ett stort antal arkitektstudenter mår dessutom psykiskt dåligt. En verklighet av press, stress och en otillräcklighet träder fram.

Ett säkert recept på stress är att placera målinriktade studenter (de med Sveriges högsta gymnasiebetyg) i en otydlig organisationsstruktur. Studenter med ”dålig psykisk hälsa, bristande tro på sin egen förmåga och utan respekt för sin egen tid och sitt eget välbefinnande” pekar enligt Sveriges Arkitekters studentmedlemmar på vad som ”kan bli ett framtida branschproblem”.³⁰

Faktum är att detta branschproblem är här för länge sen. I Sverige ligger yrkesgruppen arkitekter på en andra plats i antalet sjukskrivningar på grund av utbrändhet. Utmattningsdepression är mer än dubbelt så vanligt hos arkitekter som hos ingenjörer!³¹ Det är alltså inte bara studenter som känner sig otillräckliga. Allt tyder på att känslan av otillräcklighet är ett omfattande och allvarligt problem, som kan kopplas till arkitekters yrkeskultur. Sveriges Arkitekters enkät från 2002 visar att varannan praktiserande arkitekt jobbar över utan ersättning. Dessutom framkommer att övertidsarbetet är mer eller mindre självvalt. Delvis kan detta förklaras genom normen att en god arkitekt skapar av ett inre tvång eller en gudomlig ingivelse (inte för brödfödan). Annika Lundwall beskriver i sitt examensarbete från SLU hur denna kultur grundläggs redan under utbildningen. Hon beskriver hur landskapsarkitektstudent-

er fostras in i stress, prestationsångest och övertid. Endast en fjärdedel av studenterna upplevde att de ”höll måttet” och ännu färre att deras självförtroende stärkts under utbildningen. Sveriges Arkitekters studentmedlemmar ber i sitt öppna brev om ”tydligare mål och starkare verklighetsförankring”. Jag påstår inte att arkitektutbildningen borde se ut som ingenjörsutbildningen. Arkitektens uppgift måste förbli att tänka på allt. Problemet är att utbildningen verkar ha byggts upp enligt principen att kreativitet skulle må bäst i en miljö utan gränser och definitioner.

På alla arkitekturskolor är andelen utexaminerade lägre än på andra utbildningar och bland dem som tagit examen är studietiden lång. Medan utbildningen fortfarande omfattade fyra och ett halvt år, var medianstudietiden sju och ett halvt.³² Svinnet är stort. Efter tolv terminer hade bara hälften av chalmersstudenterna utexaminerats.³³ Mina egna erfarenheter, men också Wingårds och Ödmanns studier tyder på detta; ”kan man... inte argumentera och är man inte riktigt säker och har man inget vinnande sätt, så finns det ingenting kvar... Dom som är starka från början, dom är starka rätt igenom. Och dom blir bara bättre och bättre. Och dom andra spiralerna går neråt istället.”³⁴

³⁰ Öppet brev från Sveriges Arkitekters studentmedlemmar publicerat i *Arkitekten* 2011:3.

³¹ Hildingsson och Ljunglöf (2009), s. 10.

³² Högskoleverkets rapport 1999:8R, s. 29.

³³ Sachs (2003), s. 28.

³⁴ Student vid LTH. Ödmann (1986), s. 86.

Hallon-
gången

förnuft och känsla

”Kvalitet är den skärningspunkt där subjekt och objekt möts.”
Robert M. Pirsig i *Zen och konsten att sköta en motorcykel* (1988).

Vår bedömning av arkitektur är på en gång både spontan och övervägd. Den slutgiltiga domen bygger på förnuft så väl som känsla (som till viss del är “förtrogenhetskunskap”). En del värderingar är medvetna och kan formuleras, medan andra är omedvetna och känslomässiga. Beteendevetare och arkitekturprofessor Roger Ulrich menar att vi gör först en spontan bedömning som är antingen positiv eller negativ och att den senare påverkar informationens vidarebearbetning.

Hans Fink har ingående studerat begreppet kvalitet. Han menar att kvalitetsbedömningar är en relation mellan egenskaper hos objektet och upplevelser hos betraktaren. *God* är i grunden inget adjektiv, utan ett adverb - den egentliga betydelsen är nämligen *bättre för något* eller *bättre till något*. Jämförelsen kan vara uttalad eller inte. Enligt Fink är en värdering lika precis och entydig som det man jämför och det man jämför med, är uttryckt precist och entydigt. Problemet är inte att vi inte kan fälla objektiva värderingar, utan att vi kan fälla så många. Ett komplext ämne som arkitektur har många möjliga synvinklar. God arkitektur har utifrån någon av dessa konstaterats vara bättre än annan, men behöver för den skull inte vara bra.

Arkitektonisk kvalitet är varken en egenskap hos huset eller en känsla hos oss. Istället finns kvaliteten i förhållandet däremellan. Det måste finnas en relation mellan människa och arkitektur för att det ska uppstå **en värdefull kvalitet**.³⁵ Arkitektur handlar nämligen egentligen om något annat än arkitektur. Det byggda huset är bara yta, en ram för den verksamhet för vilken den är byggd. Därför borde arkitekturkritik diskutera “arkitekturens sammanhang, inte arkitekturen i sig”.³⁶ Bra arkitektur kräver alltså att byggnadens tilltänkta kvaliteter uppfattas även i sitt användande. På så sätt är kvalitet inte bara ett möte mellan subjekt och objekt, utan även ett möte mellan olika subjekt - arkitekt och användare. Arkitektens kompetens måste bestå i att kunna gestalta och bedöma kvaliteter **som uppstår när arkitekturen tas i bruk**.

Vissa menar att arkitektur skiljer sig från hus genom att uppnå en viss kvalitetsnivå. (Med den logiken finns ingen dålig arkitektur, bara god arkitektur och icke-arkitektur.) Arkitekturteoretikern Bill Hillier menar att arkitekturens uppgift är att ifrågasätta invanda föreställningar och begrepp, varför endast det visionära och innovativa förtjänar att kallas för arkitektur. Enligt mig är skillnaden mellan hus och arkitektur inte någon kvalitetsaspekt. Skillnaden ligger i

att arkitektur innebär att lägga ett filter framför huset och göra en tolkning av detsamma.³⁷ Arkitektur kan innefatta alla byggnader. Alla hus är nämligen medvetet utformade och följer någon sorts principer (även de som inte är konstruerade av arkitekter). Alla byggnader går därför också att uppleva och tolka för den som vill.

Utvecklingen jag beskrivit främjar en estetisk värdering av arkitektur. Arkitekturens fält blir mer och mer tudelat och autonomin vinner i styrka. Tolkar man en byggnad som man tolkar konst är det kvalitativa egenskaper man beskriver - byggnadens gestalt, idé och känsla. Planlösning, placering och användning är å andra sidan delvis kvantitativa aspekter, som i mycket högre grad kunde analyseras genom beräkningar och empiriska studier.

Arkitektonisk kvalitet får inte bli en intern fråga bland arkitekter, utan är en gemensam angelägenhet för alla som berörs av det byggda. Arkitektur måste bli ett ämne i samhället, inte bara en krydda i kulturrapporteringen. Det betyder inte att jag är emot folkbildning. Jag är över huvud taget inte emot kunskap. Den kunskap och erfarenhet arkitekter besitter är en oundgänglig grund för dessa diskussioner. *God arkitektur* och *dålig arkitektur* är tomma uttryck, därför måste vår bedömning ske utifrån ett antal preciserade kriterier. Först om vi börjar diskutera vad arkitektur är och vad arkitektur är till för, kan vi definiera dessa kvalitetskriterier.

³⁵ Magnus Rönn i *En fråga om kvalitet* (2007), s. 30.

³⁶ Lundequist (1994), s. 87.

³⁷ Jerker Lundequist i *Just White* (2001), paginering saknas.

form och innehåll

”Kommer ett sandkorn innaför boetten på min klocka, kan verket stanna. Musslan, mindre geometriskt fulländad än schweizeruret, kan förvandla sandkornet till en pärla. Vetenskapen kan göra diamanter - men den kan ännu inte göra en apelsin.”
Sven Ivar Lind i sin provföreläsning till en professur vid KTH.

Ödmann skiljer mellan tre olika typer av arkitektstudenter. *Arvtagarna* är i majoritet på alla landets skolor och beskrivs som karriärinriktade begåvningar, med stark tro på en autonom arkitektroll. De har ett stort konstnärligt intresse, har blivit stöttade hemifrån och känner sig självklara både i sin plats på skolan och i sin framtida yrkesroll. I den andra sidan av ringen står *idealisterna*, som undviker gestaltungsfrågor och istället söker efter handfasta kunskaper i angränsande discipliner. Idealisterna har svårt att finna sig till rätta på utbildningen och ser pessimistiskt på en framtida karriär. Den tredje och till sitt antal minsta gruppen är *syntetisörerna*, vilka lyckas kombinera ett konstnärligt intresse med respekt för den vetenskapliga kunskapen.

Snedrekryteringen inom arkitektutbildningen tyder på att arvtagarnas sätt är ett klassspecifikt beteende. Enligt Ödmanns undersökningar är det även denna grupp som klarar sig bäst på arbetsmarknaden. Klassresenärerna hittas inte förvånande hos idealisterna. Ödmanns teori stämmer med en studie av förstaårselever vid KTH, som visade att 74% av studenterna fick sin inspiration från fysiska förhållanden, medan 12,5% inspirerades av andra människors behov. Ynka 4% kombinerade enligt denna undersökning dessa arkitekturens båda grundprinciper i sitt arbete.³⁸

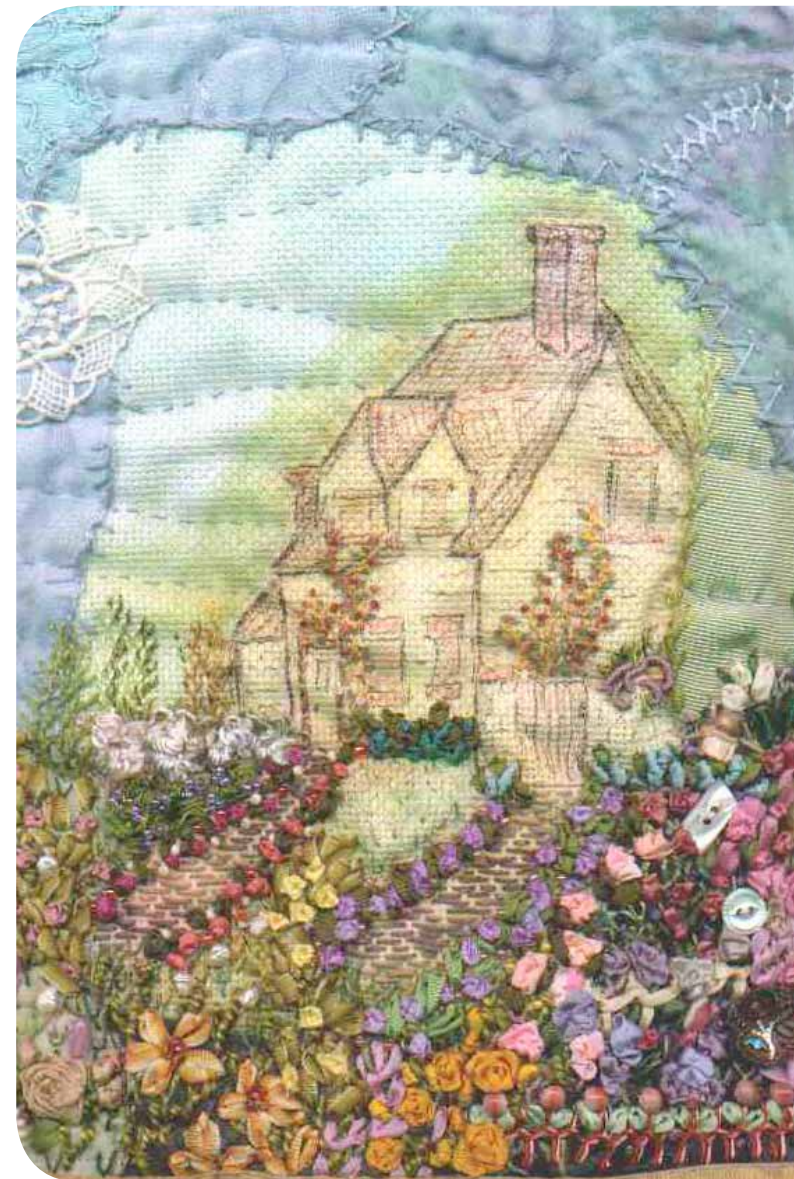
³⁸ Hentilä (1993), s. 12.

Tre linjer går att urskilja i båda dessa undersökningar: arkitektur som något estetiskt subjektivt - konst, som något tekniskt objektivt - vetenskap och som en kombination av konst och vetenskap – ... arkitektur. Arkitektur kan nämligen inte vara “varken eller”, utan är ett **multidisciplinärt ämnesområde mellan konst och vetenskap**. Form och innehåll är evigt förbundna. Bra arkitektur kan inte vara något mindre än goda helhetslösningar. Niels Albertsen är en av dem som tillämpat Bourdieus fältmodell på arkitekter. Istället för att nöja sig med polariseringens två läger har han lagt till en grupp: *de professionella arkitekterna*. Professionella arkitekter förenar estetiska, funktionella och tekniska krav. Möjligen är Albertsens subfält en större grupp än Ödmanns syntetisörer. Gott! Troligt är att syntetiseringen ökar med yrkeserfarenheten.

Arkitekturens utövande kräver kunskap inom historia, rättsvetenskap, fysik, matematik, miljövetenskap, antropologi, design och datamodellering. Utöver det behövs kunskap om mänskliga beteenden och behov! Grundläggande är att initiera kunskapsinsamlande och inte minst tvärvetenskapliga samarbeten, både i skolan och i arbetslivet. Undersökningar visar tvärt emot att arkitektelever litar mycket på egna erfarenheter.³⁹ Hos arkitekter finns alltför liten kunskapslust, ibland rent vetenskapsförakt. Helsta arkitekt-namnen i dagspressen hämtar istället inspiration från filosofi och skönlitteratur.

Arkitekter behöver utveckla både bredare och spetsigare kunskaper, vilket delvis faller tillbaka på utbildningen. Dessutom måste vi bli bättre på att använda arkitekturforskningens resultat i projekterandet. Mer kunskapsintensiv arkitektur, med andra ord. Detta skulle även ge större träffsäkerhet i att förutsäga hur hus kommer att fungera. Redan

³⁹ Hentilä (1993), s.13.

idag finns verktyg att exempelvis genom rumsmorfologi analysera projekterad arkitekturs bruksvärde. Men vem gör det? Arkitekturforskning och arkitekturpraktik är idag två olyckligt åtskilda kulturer. Ett självklart första steg i att förena dessa två delar är att börja diskutera forskningsresultat i dags- och fackpress.

Kommunikation förutsätter ömsesidig förståelse. Ett svårtolkat språk hindrar arkitekter från att utbyta idéer och information, både inom gruppen och med andra. Ström ger exempel på en språklig svårighetegrad som saknar motsvarighet i innehållet (utmärkt illustrerat genom jurycitat som ”trapparrangemangen... ger god fysisk kontakt mellan våningarna”). Vår strävan måste istället vara att uttrycka ett mycket komplext innehåll, på ett så enkelt och tydligt sätt som möjligt. För ”skitprat kan... förpackas i såväl det fina som det fula språket och det samma gäller för det goda, kloka, intressanta och väl genomtänkta innehållet.”⁴⁰

Arkitektur får inte bli bara konst, arkitektur är så mycket mer än så. Som arkitekt har man skyldigheter mot uppdragsgivare och användare - men även mot en mängd andra människor som kommer att påverkas av det byggda. Jag förnekar inte behovet av konst, men jag motsätter mig att byggnader måste göras till konstverk. Konst som förebild blåser på utvecklingen med stjärnkult och signaturarkitektur. Den fria formens revolution - frihet för vem? Med få undantag pratar vi här om en egoismens och konsumismens arkitektur. Konst som förebild är även på andra sätt förödande. Konstverk är oföränderliga och kompletta, medan byggnader hela tiden måste anpassa sig efter nya krav och behov. (I verkligheten läggs mer pengar på att bygga om och bygga till, än att bygga nytt.) Konst strävar efter att vara radikal, framkalla känslor och saknar praktisk

funktion. Först en pissoar utan anslutning till avloppet är konst!

I länder där arkitektur juridiskt klassas som konst ingår inte upphovsrätten i köpet. På Island exempelvis, får husägaren inte lov att förändra sitt hus utan arkitektens välsignelse förrän 70 år efter hans död, upphovsrätten går i arv. Att riva går däremot bra.

Medan fulhet bestäms av smak, bestäms kvalitet av förhållanden. Bra arkitektur uppskattats av de som dagligen lever med husen, inte bara av studiebesökande arkitektkollegor. En sådan vardagens arkitektur är inte detsamma som marknadsanpassning, utan detsamma som att över huvud taget inte ha blivit köpt. Uppgiften framöver blir att främja och förmedla kunskap om på vilket sätt arkitektur kan bidra till samhällsutvecklingen. God analys kan inte ensamt ge bra arkitektur, men den ger förutsättningar för att lösa en uppgift väl. Därutöver ställs den projekterande arkitekten inför val och ställningstaganden som kräver både fantasi och formkänsla - för att skapa en helhet av delarna. Detta är ingen enkel matematik, delarna är beroende av varandra och kan ofta inte beskrivas var för sig. Estetik är alls inget som kan rationaliseras bort, utan kan sägas vara tillfredsställelse av psykiska behov som trivsel, trygghet och stimulans. Detaljering behövs för ögat att fästa sig vid, bryta upp och ge tröst.

Jag förespråkar enkelhet utan begränsande purism. Struktur, logik, klarhet. Denna typ av byggnader tål förändringar väl. För ”en byggnad är inget man slutför. En byggnad är något man påbörjar.”⁴¹

⁴⁰ Andersson (1985), s. 203.

⁴¹ Brand (1994), s. 188.

är ni med?

upprop

- från god till bra!

Bara det som fungerar kan vara bra. Bra arkitektur är en relation som uppstår när det byggda går att förstå och uppskatta i sitt vardagliga användande. Däri ligger arkitektens kärnkompetens. Bra arkitektur behöver inte vara stilbildande, utan kan som nyskapelse vara totalt ointressant och kvaliteterna först framgå i det vardagliga användandet - den kan även vara spektakulär, intressant och tankeväckande.

Rationella resonemang som kan följas och diskuteras är en förutsättning för kunskap att växa. Tydligare resonemang leder till tydligare kriterier för bedömning av arkitektur. Outtalad kunskap är alls inte detsamma som outtalbar kunskap. Grundar sig intuition på felaktig kunskap blir det farligt. Kunskap behöver artikuleras och diskuteras. Stilnormerna måste upp på bordet!

- från dominans till kommunikation!

Bra arkitektur bygger på samarbete. Bara om arkitekten arbetar tillsammans med beställare och användare, kan bra arkitektur skapas. Att arkitektkåren vänder sig inåt slår tillbaka på oss själva. Vi arkitekter måste se kritiskt på vilket underlag vi har i vårt skapande arbete och släppa in andra. I tvärvetenskapligt samarbete är vinsten större än summan av de inblandade. Kunskap är alltid av godo.

Samarbete bygger på kommunikation. Bara om arkitekt, beställare och användare förstår varandra, går det att samarbeta. Därför är det viktigt med fungerande kommunikation genom hela designprocessen. Utgångspunkten måste vara att sträva efter att tala klarspråk, i alla sammanhang.

- från enkelhet till helhet!

Arkitektur är inte antingen eller utan måste vara både och. I verkligheten vinner huset som löser flest problem. Hus måste vara goda helhetslösningar. Och naturligtvis är det så, att om vi skapar en arkitektur frikopplad från verkligheten och låter den ignorera grundläggande önskemål och behov, tas dessa över av andra än arkitekter.

Vi måste skapa arkitektur för årtionden av användande och inte för försäljningsögonblicket. Användaren är vår egentliga uppdragsgivare. Därför måste vi arkitekter fördjupa oss i vad byggnader gör hela dagarna. Alla hus kommer att bli tvungna att anpassa sig efter nya krav och behov. Förändringar gör sig bättre i hus som välkomnar dem.

- från konst till samhälle!

Vi bygger inte hus, vi bygger samhällen. Därför är kön och bakgrund en viktig fråga. De referensramar vi bär med oss spelar roll i arbetet. Arkitektur är en politisk handling, på så sätt att den påverkar en mängd människor utan deras aktiva val. Teorin om sociala fält är inte till för att dela upp världen i låsta territorier, utan för att frigöra sig ifrån dessa.

Målet är inte framsteg inom utan genom arkitekturen. Utan tillräcklig inlevelse är det lätt att arkitektur bara blir konst. Arkitekter behöver tillägna sig mer faktiska kunskaper, inte minst om mänskliga beteenden och behov. Att ha en pragmatisk inställning, utnyttja väl beprövade lösningar och försöka uppnå tillverkning i större skala, är alla saker som i hög grad gagnar användaren.

- från gift till krydda!

Vi ska skapa levande, älskvärd arkitektur. Först när man förstår den byggda miljön runtomkring sig, kan man vara aktivt delaktig i skapandet av den. Samhälleligt förankrad arkitektur är demokratiskt viktigt. Arkitekturen självt måste vara kommunikation, inkludera och tala med betraktaren. Målet är inte att skapa hus att beundra, utan hus att älska.

Vem är rädd för fula hus? Ful arkitektur finns inte på riktigt. Arkitekter är en onödigt homogen grupp. Både individen och arkitektkåren har mycket att vinna på att bättre ta tillvara individen i varje elev som väljer arkitektbanan!

bad architecture summary

wrong architecture (introduction)

Bad architecture is not a concept and both unclear and ambiguous. That is partly what my thesis is about. When there are so many books on good architecture, why has no one properly examined bad architecture before? With *bad architecture* I don't mean bad quality. Also so-called good architecture can be bad, in the sense that it can be inappropriate or useless. Bad architecture is considered bad **regardless** of quality. Bad examples amongst good architecture, by Mies van der Rohe, Le Corbusier and Frank Lloyd Wright, make it obvious that also good architecture stays good. If anything, *good* or *bad* tells you what is right and what is wrong.

I am looking into how architects (real!) assess architecture. What we are dismissing as bad and why. At the same time I am questioning if there really is such a thing as bad architecture. I try to point out that the badness is not in the architecture itself, but rather in the relationship between ourselves and the architecture. *Who decides what is good? What is architecture for?* Obvious is that we do not have an equal say on this and it seems like education and profession increase your voting share. I examine how we look at ourselves, our work and at others - but also how other people look at us, our work and themselves. *What happens on the way from being one of them to becoming one of us?*

French sociologist Pierre Bourdieu argues that judgements of taste are related to one's social position, or more precisely, are themselves acts of social positioning. Taste preferences are the combined result of social background and life history. Good taste is the taste of the dominating class, disguised into something natural and personal. The word *bad* has an aesthetic, as well as an moral and social meaning. Bad architecture is the foul ("ful") language of architecture. It doesn't know how to behave nor does it play according to the rules. It is ugly, vulgar and intimidating. Crappy, sloppy, sloppy!

bad architect good architect

Houses aren't architecture. Houses are concrete - as well as gypsum boards and glass wool. Architecture on the other hand are these objects as well as our experience of them i.e. **a relationship** that includes building history, trade press and faculties. The badness of bad architecture is to be found in our relationship to the houses, as well as in our relationship to the architect and end user. There is an evident gap between the preferences of architects and "non-architects". Good architecture is simple, pure and true. It has no other inherent message than at best an ingenious construction. Is modern architecture getting more difficult to understand?

It seems fundamental for the architectural profession to perceive one selves as artists. This can be explained part-

ly through architects' norms and partly through how the profession is presented by institutions around us. Publicity, awards and not least new exciting projects are achieved through photogenicity, not through usage. A place in history is not accomplished by realising people's needs, but through trying to create new ones. Nowhere else have prefabricated homes a bigger share of the building market than in Sweden. Still these houses are not included when Swedish architecture is discussed. What does this tell us about Swedish architects?

According to the theories of Bourdieu the architectural field has got two dimensions: one representing a scale between high or low autonomy (self-determination) and the other high or low consecration (value). Furthermore the profession can be divided into two poles: commercial-technical and autonomous-artistic architects. To put it simple, the more architecture meets existing needs in already established forms, the more commercial it is. Whereas autonomy fights for self-determination, complete heteronomy would dissolve the architectural field. I argue that today's development consolidates the division into these two extremes and moreover furthers a pure aesthetic judgement of architecture. Niels Albertsen has applied Bourdieu's model on the architectural profession and emphasises the importance of a third pole of *professional architects*.

from man to architect

Architect is one of the most segregated educations and professions. Just as much as social background determines a person's development it determines a profession's development. The architectural schools do not create a knowing but **a being**. Architectural knowledge consists of your

taste, language and way of thinking. And the more an education aims to create a thinking, the bigger role class plays. I know from first hand experience, that students who are not from academic homes have a hard time. It is a fact that architects have a taste, a language and a social background out of the ordinary. The question is how much these characteristics are hidden requirements for becoming an architect in the first place?

Architects can be really difficult to understand. The basis for architects' language, is that we are always trying to convince the listener - is it a client, buyer, student or professor. All literature on architecture transmits knowledge **as well as opinions**. And undoubtedly the easiest way to avoid argumentation is to appear objective. In addition architects' language is woolly and opaque. If the statement is positive or negative is usually clear enough, on the other hand can be extremely difficult to understand exactly what it represents in the architecture itself. Unclear messages, not at least during critique, is perceived as a big problem amongst students. An extraordinary number of architects and architectural students have mental problems and are overshadowed by a feeling of insufficiency. Both in the schools and at the offices we are under a lot of pressure. Architectural practice consists of numerous "wicked problems". How do one make continuity of discontinuity? The architects' language keeps us from communicating within the profession as well as with others. What is worse it stops the development of knowledge.

sense and sensibility (conclusion)

Architecture is a **multi-disciplinary field of knowledge between art and science**. Houses must be both form and

substance, nothing less is good enough. Architectural work calls for knowledge in history, law, physics, mathematics, environmental science, anthropology, design and computer modelling. In addition knowledge about human behaviour and needs are required! It is essential to initiate knowledge accumulation and interdisciplinary collaboration, both in architectural education and in architectural practice. Development in science must never be as interesting as development **through science**. We must get better at using research and existing knowledge in our work. Architects are not constructing just houses, but societies.

Understandable architecture is important. Only if the architecture's intended qualities are understood in the daily use of the building, architecture can be good. Architectural quality relies on a connection between subject and object, as well as between different subjects - architect and user. Architectural capability must be an ability to comprehend and give form to qualities that develop when the architecture is in use. *Good architecture* and *bad architecture* are empty expressions. We must judge architecture according to explicitly defined criteria. Only if we start discussing what architecture is for, we can start specifying these.

I get provoked hearing architects say what I think. To hear someone else put words to own thoughts can give enough distance to be shocked by their meaning. That is how I want this thesis to work. I am questioning the way we judge architecture and think that we have to get better at analytically differ between how we perceive things and how these really are. The main goal is to start a discussion, which in turn will lead to better awareness of these questions. For bad architecture is not just about architecture, it is also about people.

källor

böcker

Ahl, Zandra och Olsson, Emma (2001): *Svensk smak - Myter om den moderna formen*. Ordfront förlag.

Albertsen, Niels (1998): "Arkitekturens fält" ur *Kulturens fält - en antologi*, Broady, Donald (red.). Bokförlaget Daidalos och författarna.

Andersson, Lars-Gunnar (1985): *Fult språk - Svordomar, dialekter och annat ont*. Författaren och Carlsson Bokförlag.

Fink, Hans (2002): "Elementer af en almen værditeori - med et vist henblik på æstetisk og kulturpolitisk evaluering". Karen Hannah (red.): *Kunstnerisk kvalitet i kulturpolitikken*, Kulturpolitisk forskningscenter, Århus universitet.

Gislén, Ylva och Harvard, Åsa (2007): "I skärningsfältet mellan genus och design" ur *Under ytan: En antologi om designforskning*, Ilstedt Hjelm, Sara (red.). Raster förlag.

Bourdieu, Pierre (1991): *Kultur och kritik*. Bokförlaget Daidalos.

Bourdieu, Pierre (1991): *Kultursociologiska texter*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Bourdieu, Pierre (1992): *Texter om de intellektuella*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Brand, Stewart (1994): *How Buildings Learn - What Happens After They're Built*. Penguin Books.

Hillier, Bill (1996): "What Architecture Adds to Building" ur *Space is the Machine*. Cambridge University Press.

Holm, Lennart (1990): *Rita hus - Samtal om arkitekturarbetet*. Arkitektur förlag.

Klarqvist, Björn och Thiberg, Sven (2003): *Acceptera inte - Om arkitektyrkenas marginalisering och om behovet av en motståndsrörelse*. Bokskogen och författarna.

Kullenberg, Annette (1995): *Urp! sa överklassen - Eliten i Sverige*. Tidens förlag.

Londos, Eva (1993): *Uppåt väggarna i svenska hem*. Carlsson Bokförlag.

Molander, Bengt (red.) (1995): *Mellan konst och vetande - Texter om vetenskap konst och gestaltning*. Bokförlaget Daidalos.

Paulsson, Gregor (1919): *Vackrare vardagsvara*. Rekolid.

Rampell, Linda (2003): *Designatlas - En resa genom designteori 1845-2002*. Gabor Palotai.

Rönn, Magnus (red.) (2007): *En fråga om kvalitet*. Santérus förlag.

Sandqvist, Tom (1998): *Det fula - Från antikens skönhet till Paul McCarthy*. Raster förlag.

Stevens, Garry (1998): *The Favoured Circle - The Social Foundations of Archi-*

tectural Distinction. The MIT Press.

Venturi, Robert (1966): *Complexity and Contradiction in Architecture*. Museum of Modern Art New York.

White arkitekter (2001): *Just White - Handbok för framtidens arkitektur*. White arkitekter och författarna.

Ödmann, Ella (1986): *Bakom fasaden - Om arkitektelevers kunskaper och värderingar*. Liber.

artiklar

Caldenby, Claes: "Halva kungariket? - Om den svenska arkitekturens historiografi". *Nordisk arkitekturforskning* 2004:3.

Eliasson, Hanna och Olsson, Karin: "Definition är inget brott". *Arkitekten* 2010:11.

Fink, Hans: "När værdidommen falder". *Kritik* 1991:95.

Hultin, Olof: "Läget?". *Arkitektur* 2008:3.

Johansson, Rolf m.fl.: "Om kvalitet i arkitektur - Några forskningserfarenheter." *Nordisk arkitekturforskning* 2008:1.

Lander, Per: "Nu är det fler kvinnor än män i arkitektkåren". *Arkitekten* 2011:2.

Lander, Per: "Kvinnorna är flest men männen regerar". *Arkitekten* 2010:2.

Lander, Per: "Varannan jobbar över gratis". *Arkitekten* 2002:3.

Lundequist, Jerker: "Kritikerns kriterier". *Nordisk Arkitekturforskning* 1994:2. "Vi vill inte ge upp hälsan för skolan",

öppet brev från Sveriges arkitekters studentmedlemmar. *Arkitekten* 2011:3.

Waern, Rasmus: "Förtillverkade visioner". *Arkitektur* 2009:2.

uppsatser och rapporter

Att utbilda arkitekter - Sveriges Arkitekters utbildningspolicy (2004).

Ehrnberger, Karin (2006): *Design och genus - Hur vi formger produkter och hur de formar oss*. Konstfack, examensarbete vid Institutionen för industridesign.

Ericson, Birgitta och Johansson, Britt-Marie (1994): *Bostadsbyggandet i idé och praktik - Om kunskaper och föreställningar inom byggsektorn*. Lunds universitet, doktorsavhandling vid Sociologiska institutionen.

Granath, Kaj (2003): *Lag och ordning: Om lagstiftning, estetik och arkitektonisk kvalitet*. CTH, licentiatavhandling vid Institutionen för arkitektur.

Grange, Kristina (2005): *Arkitekterna och byggbranschen - Om vikten av att upprätta ett kollektivt självförtroende*. CTH, doktorsavhandling vid Institutionen för arkitektur.

Hentilä, Helka-Liisa (1993): *Vid eget ritbord - Arkitektelevers värderingar av arkitektur, arktitekturstudier och arkitektroll*. KTH, doktorsavhandling vid Arkitekturskolan.

Hildingsson, Kerstin och Ljunglöf, Thomas (2009): *Hälsa och arbete*. Saco.

Högskoleverkets rapportserie 1999:8R *Arkitektutbildningen - Högskoleverkets utredning och utvärdering*.

Högskoleverkets årsrapport 2005.

Lundwall, Annika (2010): *Det handlar inte om vad man gör utan hur man gör det - om arbetskultur och vikten av ett hållbart förhållningssätt till arbete och yrke som landskapsarkitekt*. SLU, examensarbete vid Sektionen för landskapsarkitektur.

Sachs, Joen (2003): *Uppföljning av 1998/99 års utvärdering av svensk arkitektutbildning*. Rapport Högskoleverket.

Ström, Jenny (2000): *Arkitektspråket - En liten text om floskler*. CTH, uppsats i kursen "Teori och text" vid Institutionen för arkitektur.

Vigsø, Ola (2004): *Det politiske marked - den politiske sociologi som ramme for analyse af partipolitisk kommunikation*. Handelshögskolan i Århus, uppsats vid Institutionen för affärskommunikation.

Wingård, Lisa (2005): *Om att bli arkitekt*. CTH, examensarbete vid Institutionen för arkitektur.

Åhlström, Lisa (2004): *DIALOG - Att kommunicera arkitektur inte bara arkitekter emellan*. CTH, examensarbete vid

Institutionen för arkitektur.

internet

Högskoleverkets analys av rekryteringen till konsthögskolorna. http://web2.hsv.se/publikationer/analyser/2005/analys_051115.pdf Information hämtad 2006-11-09.

Beskrivning av CTH Arkitektur. www.chalmers.se/sections/vill_studera/hitta_din_utbildning/utbildningsprogram/arkitektur_180_200_p/ Information hämtad 2006-11-09.

Presentation av Universeum. www.wingardhs.se Information hämtad 2011-05-05.

Presentation av Arkitekturbiennalen. www.myvenice.org/Venice-Biennale-11th-International.html Information hämtad 2011-05-05.

Lena tackar särskilt:

**Sírnir
Steina
Stoffe
Tammy**

ARKITEKTUR